

йому швидко орієнтуватися та адаптуватися до динамічної ситуації на ринку, здійснюючи раціональний економічний вибір.

Таким чином, можна визначити, що прийняття рішення про моделі поведінки, визначення цілей суб'єктів ринку, аналіз конкурентної боротьби та економічної ситуації роблять інформацію неодмінною умовою функціонування ринкової економіки.

Література:

1. Гальперин В. М. Вехи экономической мысли. Теория фирмы / В. М. Гальперин. – СПб. : Экономическая школа, 2000. – Т. 2. – 535с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура / М. Кастельс, пер. с англ. Б. Э. Верпаховский, под ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУВШЭ, 2000. – 606 с.
3. Марушак А. І. Інформаційне право: регулювання інформаційної діяльності : навч. посібн. / А. І. Марушак. – К. : ВД “Скіф” : КНТ, 2008. – 344 с.
4. Найт Ф. Н. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Н. Найт ; пер. с англ. – М. : Инфра-М, 2005.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт. – М. : Фонд экономической книги “Начала”, 1997.

Надійшла до редколегії 23.05.2012 р.

УДК 351.83

О. В. ЖАДАН

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Розглянуто структуру і зміст діяльності існуючої в Україні системи моніторингу соціально-трудоових відносин. Визначено напрямки вдосконалення організаційно-економічного забезпечення функціонування даної системи на загальнодержавному рівні.

Ключові слова: держава, соціально-трудоові відносини, організаційно-економічне забезпечення, моніторинг.

A structure and maintenance of activity of the existing in Ukraine system of monitoring of social-labour relations is considered. Directions of improvement of the organizational-economic providing of functioning of the given system are definite at a national level.

Key words: the state, social-labour relations, organizational-economic providing, monitoring.

Трудова сфера відіграє виключно важливу роль у життєдіяльності суспільства. Саме тут раніше, ніж в інших сферах, починають складатися нові суспільні відносини, нова мораль і стереотипи поведінки. Загострення конкурентної боротьби на ринку праці стимулює ці процеси, в результаті яких виникають нові способи включення індивідуума в життя суспільства.

Саме тому в сучасних умовах видається важливим зосередити першочергову увагу на аналізі змін у сфері соціально-трудова відносин, на тому, як змінюються умови включення в трудове життя та перебування в ньому, як вони впливають на розвиток соціально-конфліктних ситуацій у суспільстві. Крім того, дослідження процесу формування соціально-трудова відносин ринкового типу дозволить отримати дані про інші взаємозалежні процеси, що впливають на рівень соціальної стабільності в країні.

Проблемам моніторингу соціальних відносин в Україні присвячена значна кількість наукових праць відомих вітчизняних учених: Д. Богині, О. Бондаренко, І. Бондар, В. Гейця, О. Грішньої, М. Долішнього, О. Іляш, А. Колота, Г. Осового, В. Петюха та ін. Разом з тим, за наявності великої кількості ідей, думок і пропозицій тривають наукові дискусії щодо методологічних, методичних та організаційних аспектів здійснення досліджень кількісних та якісних характеристик соціально-трудова відносин.

Метою даної статті є розгляд структури і змісту діяльності існуючої в Україні системи моніторингу соціально-трудова відносин і визначення напрямків удосконалення організаційно-економічного забезпечення її функціонування.

Ефективне вирішення завдань державного управління працею передбачає наявність повної і достовірної інформації про всі процеси, що протікають у соціально-трудова сфері. На її основі держава та її органи управління могли б формувати відповідну стратегію і завчасно приймати заходи, що перешкоджають назріванню соціальної напруженості, що веде до вибухів, та спрямовані на підтримання соціальної безпеки в суспільстві на прийнятному для всіх рівні.

Моніторинг соціально-трудова сфери в Україні здійснюється Міністерством соціальної політики України та Державною службою статистики України спільно з іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади.

Збір, обробка та передача статистичної інформації з моніторингу здійснюються на двох рівнях.

1. На регіональному рівні статистична інформація за затвердженими напрямками моніторингу формується територіальними органами Держстату України, Міністерства соціальної політики України та інших державних органів виконавчої влади. Затверджені дані моніторингу територіальних органів зазначених міністерств та відомств у встановлені строки передаються територіальним органам статистики. Територіальні органи статистики формують зведені дані та передають їх у Держстат України та місцевим органам виконавчої влади.

2. На рівні держави статистична інформація за макроекономічними показниками й окремими напрямками моніторингу сформована відповідно до затвердженої системи показників на основі проведення державних і галузевих статистичних спостережень, передається Держстатом України в Міністерство соціальної політики України згідно з узгодженою з ним програмою та в установлені строки [3].

Організація моніторингових досліджень соціально-трудової сфери за окремими напрямками здійснюється на основі методологічних рекомендацій Держстату України.

1. Аналіз економічної активності населення. Інформацію про економічну активність населення в Україні одержують за результатами вибіркового обстеження домашніх господарств, що проводяться з жовтня 1995 р. згідно з положеннями, розробленими відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 04.05.1993 р. № 326 “Про концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики” [8].

Обстеження проводяться за місцем постійного проживання населення спеціально підготовленими працівниками (інтерв'юерами) шляхом безпосереднього опитування осіб, які входять до складу домогосподарств.

Мета обстежень – визначення обсягів економічно активного населення, сфер прикладання праці, реального обсягу пропозиції робочої сили в цілому по Україні та її областях, причин безробіття та його тривалості.

Опитування населення проводиться за допомогою анкети за формою № 1–ЕАН, що затверджена наказом Держкомстату України від 22 лютого 1999 р. № 75. Зміст запитань розроблявся відповідно до вимог міжнародних стандартів Статистичного бюро МОП. Анкета будувалася за принципом логічної послідовності запитань, за якими населення класифікується за економічною активністю за трьома основними групами: як зайняте, безробітне або економічно неактивне.

Зайнятим особам ставляться запитання про вид економічної діяльності, статус зайнятості, професію, тривалість робочого часу, наявність або бажання мати додаткову роботу або заняття, що приносить дохід, причини тимчасової незайнятості тощо. Безробітним ставляться запитання стосовно причин їхньої незайнятості, тривалості та способів пошуків роботи, готовності приступити до роботи тощо. Усім респондентам ставляться загальні запитання, що стосуються їх соціально-демографічних характеристик: статі, віку, сімейного стану, освіти.

2. Вибіркове обстеження умов життя домогосподарств. Дане вибіркове обстеження було запроваджено Держкомстатом України з 1 січня 1999 р. відповідно до “Програми реформування державної статистики на період до 2002 року”, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 1997 р. № 971, та на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1998 р. № 1725 “Про проведення обстеження умов життя у домогосподарствах”. Обстеження здійснюється на постійній основі, базується

на загальноприйнятих міжнародних стандартах і відповідає сучасній соціобіографічній та економічній ситуації в Україні [7].

Вибіркове обстеження умов життя домогосподарств передбачає три складові частини із застосуванням різних інструментів обстеження для одержання інформації:

– збір даних щодо загальної характеристики домогосподарства – основне (базове) інтерв'ю;

– спостереження за витратами і доходами домогосподарств протягом кварталу.

– одноразові тематичні опитування. Здійснюються за допомогою анкет під час проведення квартального опитування. У 2005 році тематичні опитування проводились з питань.

В обстеженні умов життя домогосподарств не спостерігаються витрати і доходи домогосподарств, пов'язані зі здійсненням ними підприємницької, фермерської та самостійної трудової діяльності (за виключенням частини прибутків, які домогосподарства направляють на власне споживання).

3. Комплексна оцінка бідності. Методика комплексної оцінки бідності розроблена на виконання Комплексної програми забезпечення Стратегії подолання бідності, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2001 р. № 1712, з метою спостереження та аналізу показників бідності [5].

Методика передбачає розрахунок системи показників, що безпосередньо характеризують становище бідного населення.

Розрахунки здійснюються щокварталу на підставі даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України, що проводиться Держкомстатом України. За підсумками року розраховуються показники, що характеризують склад бідних верств населення.

Методика складається з трьох етапів:

1) визначення та розрахунок показників щодо масштабів бідності в країні (межа, рівень та глибина бідності, сукупний та середній дефіцит доходів бідного населення);

2) розрахунок показників для визначення розшарування серед бідного населення (межа та рівень крайньої форми бідності; питома вага вкрай бідних серед бідного населення, коефіцієнт диференціації бідності);

3) порядок визначення та розрахунок показників бідності в регіонах (межа, рівень та глибина бідності для регіону).

4. Моніторинг показників заробітної плати. Методологічною основою даного моніторингу є “Інструкція із статистики заробітної плати” [4] та “Методика розрахунку індексів реальної заробітної плати” [6], розроблені відповідно до Законів України “Про державну статистику” [1] та “Про оплату праці” [2] з урахуванням міжнародних рекомендацій у системі статистики оплати праці й стандартів Системи національних рахунків (СНР 93).

Моніторинг показників заробітної плати здійснюється щомісяця за такими напрямками:

- 1) номінальна заробітна плата:
  - динаміка заробітної плати працівників, зайнятих у галузях економіки;
  - стан забезпечення випереджального зростання номінальної заробітної плати порівняно з ростом споживчих цін;
  - співвідношення номінальної заробітної плати за досліджуваний місяць та прожиткового мінімуму у поточному році;
  - співвідношення заробітної плати та розрахункового розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи у досліджуваному місяці;
  - співвідношення темпів росту номінальної заробітної плати і росту споживчих цін і тарифів на послуги;
- 2) реальна заробітна плата:
  - ріст споживчих цін;
  - індекси реальної заробітної плати в цілому по економіці (у відсотках до відповідного місяця попереднього року);
  - індекси реальної заробітної плати по регіонах;
- 3) розподіл кількості працівників за розмірами заробітної плати.

Міністерство соціальної політики України та Держстат України здійснюють координацію діяльності органів державної влади, установ і організацій, що забезпечують ведення моніторингу соціально-трудової сфери. Вони готують щоквартальні звіти про стан соціально-трудової сфери, щорічно випускають збірники аналітичних та соціологічних матеріалів за результатами моніторингу та збірники за окремими напрямками моніторингу.

Особливості соціально-трудової сфери визначають проведення моніторингу одночасно на рівні окремих трудових колективів, підприємств та організацій і в цілому населення окремих регіонів та України.

Збирання, перевірка та первинна обробка інформації даних статистичної звітності підприємств здійснюється місцевими статистичними органами за затвердженою в Держкомстаті України технологією, які далі готують і направляють дані в Держкомстат України, Міністерство праці та соціальної політики України.

Обчислювальний центр Держстату України обробляє вихідну статистичну інформацію за затвердженою програмою та подає її в Міністерство соціальної політики України. На основі всієї вихідної статистичної соціально-економічної та соціологічної інформації готуються аналітичні доповіді з основних проблем розвитку соціально-трудової сфери України, її проблем, складаються короткострокові прогнози виявлених тенденцій, розробляється система заходів з вирішення проблем.

Проаналізувавши організаційно-економічне забезпечення дослідження стану справ у сфері праці, слід констатувати, що цілісної системи моніторингу, спрямованої на вивчення саме соціально-трудоких відносин у нашій країні до

цього часу, на жаль, не створено. Не за всіма напрямками дослідження розроблено методичний апарат. Це, зокрема, стосується вивчення соціально-трудових відносин на підприємствах, проблем продуктивності, організації та нормування праці тощо.

З метою формування цілісної загальнодержавної системи моніторингу соціально-трудових відносин необхідно, перш за все, чітко визначити її організаційну структуру. Загальне керівництво діяльністю з розробки, організації та ведення моніторингу соціально-трудових відносин повинно здійснювати Міністерство соціальної України.

У його складі необхідно створити Аналітичний центр моніторингу соціально-трудових відносин, здійснюватиме моніторингові дослідження за такими напрямками: соціально-демографічні процеси; трудові ресурси та зайнятість населення; міграційні процеси у сфері трудових ресурсів; оплата праці; рівень і якість життя населення; охорона і забезпечення безпеки праці; соціальний діалог і соціальне партнерство; пенсійне забезпечення; соціальне страхування; соціальна допомога населенню; соціальне обслуговування.

З урахуванням обсягів виділяється фінансування та гостроти проблем соціально-трудового характеру Міністерство соціальної політики України щорічно визначатиме для Аналітичного центру склад робіт з моніторингу та терміни їх виконання.

Аналітичним центром за результатами моніторингових досліджень готуватимуться шоквартальні та щорічні аналітичні або інформаційно-аналітичні доповіді, експрес-огляди, що направляються на адресу Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства фінансів, Державної служби статистики, Державної служби зайнятості, Національної служби посередництва і примирення, всеукраїнських об'єднань професійних спілок і спілок роботодавців. Окремі аналітичні матеріали за конкретно заданою тематикою готуватимуться для підрозділів Міністерства соціальної політики України.

Державна служба статистики України відповідно до Програми надання даних для ведення моніторингу соціально-трудових відносин в електронному режимі передаватиме в Аналітичний центр зведені статистичні дані за всіма напрямками моніторингу (демографії та міграції населення, трудових ресурсів та зайнятості, умов і охорони праці, оплати праці, доходи населення, про фінансові результати діяльності організацій різних галузей економіки, про обсяги виробництва і реалізації продукції, втрати робочого часу тощо).

В Аналітичному центрі статистична інформація Державної служби статистики України конвертується і розміщується в базі даних з моніторингу соціально-трудової сфери. Ця база даних розміщується на сервері Міністерства соціальної політики України, що дозволяє, з одного боку, оперативно використовувати дані, що надходять для підготовки доповідей та експрес-оглядів з моніторингу; з іншого боку – забезпечувати доступ до цієї інформації всіх зацікавлених працівників підрозділів Мінсоцполітики, а також науково-дослідних установ у сфері праці.

Аналітичним центром спільно з Державною службою статистики визначатимуться базові організації, галузі економіки та бюджетної сфери, для яких розробляються спеціальні бланки встановленої форми, що входитимуть до державної системи статистичної звітності, а також інструкції щодо їх заповнення.

Працівниками Аналітичного центру здійснюватиметься тиражування та розсилка форм статистичної звітності з моніторингу, а також консультування базових організацій щодо їх заповнення. Заповнені форми надходитимуть до Аналітичного центру, де відбуватиметься їх машинна обробка.

Форми статистичної звітності з моніторингу повинні бути побудовані таким чином, щоб по кожній базовій організації отримати в комплексі інформацію про працівників (чисельність, розподіл за кваліфікацією, статевовікову структуру, рівень освіти, підвищення кваліфікації, прийом на роботу і звільнення в розрізі причин), про робочі місця (ліквовані і знову створювані), про оплату праці (рівень і диференціацію заробітної плати, розмір тарифної ставки першого розряду, рівень виконання норм праці відрядників, фонд оплати праці, його склад і структуру, суми надтарифних стимулюючих і компенсуючих виплат), про умови праці та різні види компенсацій за роботу у шкідливих умовах, травматизм і професійну захворюваність, про результати виробничо-господарської діяльності і фінансовий стан базових організацій.

При наявності достатнього фінансування в рамках моніторингу необхідно проводити також соціологічні опитування працівників та експертні опитування фахівців базових організацій. Соціологічні дослідження мають бути спрямовані на вивчення задоволеності працівників оплатою праці та рівнем життя своїх родин, виявлення намірів з приводу можливої зміни роботи і основних причин незадоволеності роботою. Необхідно також оцінювати соціальну напруженість у трудових колективах, причини, що її обумовлюють. Крім того, повинні вивчатися настрої працівників щодо членства в різних профспілкових організаціях, участі в обговоренні положень колективних договорів, думки працівників з приводу ролі профспілок і колективних договорів у регулюванні соціально-трудових відносин в організаціях.

Експертні опитування повинні проводитись в організаціях реального сектору економіки з метою вивчення ситуації з підвищенням тарифної ставки першого розряду і сформованого рівня питомої ваги тарифної частини заробітної плати, врахування думки керівників і фахівців базових організацій відносно тих показників, які слід використовувати в якості підстави для підвищення ставки першого розряду.

З метою забезпечення якості аналітичної роботи в рамках моніторингу соціально-трудових відносин необхідно розробити пакет методик:

- методику обробки та аналізу статистичних показників базових організацій за формами моніторингу;
- методику аналізу статистичних показників Державної служби статистики України для кожного напряму моніторингу;

– методика аналізу соціологічної інформації з моніторингу;
– методика короткострокового прогнозування розвитку явищ і процесів соціально-трудового характеру.

Також потребує розробки реєстр нормативних правових актів, що підлягають відстеженню в рамках моніторингу соціально-трудових відносин. До функцій Аналітичного центру слід також віднести вивчення міжнародного досвіду з регулювання проблем, аналогічних тим, які згідно з результатами моніторингових досліджень спостерігаються в соціально-трудовій сфері України.

Запропоновані заходи з удосконалення організаційно-економічного забезпечення моніторингу соціально-трудових відносин сприятимуть підвищенню обґрунтованості та достовірності висновків, що містяться в доповідях та експрес-оглядах, підготованих для органів державного управління, і є основою впевненості в аргументації необхідності прийняття рішень з проблемних питань, виявлених в рамках моніторингу.

Реалізація запропонованої системи моніторингу дозволить розробляти і реалізовувати обґрунтовані рішення, спрямовані на розвиток ефективної системи соціально-трудових відносин, мінімізувати дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку праці та забезпечити підвищення рівня життя населення, що в сукупності дозволить вивести систему соціально-трудових відносин в Україні на якісно новий рівень розвитку.

Література:

1. Про державну статистику : Закон України від 17 вересня 1992 р. № 2614-ХІІ // ВВР України. – 1992. – № 43. – Ст. 608.
2. Про оплату праці : Закон України від 20 квітня 1995 р. № 144/95-ВР // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 72–73. – Ст. 10–11.
3. *Грішнова О. А.* Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / О. А. Грішнова. – К. : Знання, 2007. – 535 с.
4. Інструкція зі статистики заробітної плати / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Методика комплексної оцінки бідності / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Методика розрахунку індексів реальної заробітної плати / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Методологічні коментарі для користувачів щодо програми та системи показників вибіркового обстеження умов життя домогосподарств / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Методологічні положення класифікації та аналізу стану економічно активного населення / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 22.06.2012 р.